

Kossuth Lajos a népdalokban

Az egész nemzetre kiható nagy történelmi események kísérő jelenségeként Magyarországon és mindenütt Európában különböző folklór alkotások születését figyelhetjük meg. Némely esemény erőteljesebb visszhangra talál és kihat a nemzet egészére, de vannak olyan történések, amelyeknek a hatósugara szűkebb területre korlátozódik. És természetesen, amint haladunk visszafelé a történelem országútján, egyre gyérebb a vonatkozó anyag az írásos forrásokban, különösen pedig a szájhagyomány, a folklór műfajaiban.

Három nagy történelmi korszakot emelhetünk ki a magyar múltból, amelyhez jelentős folklorisztikai hagyomány kapcsolódik. Az első a török hódoltság, a második a Rákóczi-szabadságharc és a harmadik az 1848/49-es szabadságharc. Mindhárom mély nyomot hagyott a magyar népköltészetben. Az első kettő főleg a mondahagyományban, a Kossuth-szabadságharc pedig a népdal-repertoárban hozott jelentős gazdagodást.

A magyar szabadságharc nemcsak politikai, történelmi vonatkozásban volt jelentős korszaka a magyarságnak, hanem kulturális megnyilatkozásokban is. A műköltészetben Petőfi Sándor jelenti a nagy fordulatot, a népköltészetben pedig az országos mozgalom nyomán járó, abból következő páratlan méretű téma bővülés.

Az 1848/49-es szabadságharc százéves évfordulója kapcsán országos gyűjtőmozgalom indult a folklorisztikus emlékek feltárására. Ennek eredményeként *A szabadságharc népköltészete* c. kötetben kiadott anyag is jól igazolja, hogy történelmünk múlt századi nagy eseménye milyen hatással volt népköltészetünkre, s a néphagyomány egy évszázad múltán is megőrizte a szabadságharc költészeti emlékeit.

Ez a vizsgálat jól bizonyította, hogy a szabadságharc hősei közül a néphagyományban Kossuth áll a középpontban, róla szól a legtöbb népdal, történet és monda. Alakja már-már mitikussá vált, s kultusza az egész nemzetre kihatott.

A Kossuth-kultusz a néphagyományban korán megnyilvánult. Már Gyulai Pál foglalkozott vele egyetemi előadásaiban. Rámutatott arra, hogy a tisztán népi és a félnépi eredetű dalok középpontjában Kossuth Lajos áll. A legtöbb dal „a magyar politikai harc fejről maradt, s ezekből a haza jövője iránti remény hangzik”.

A 48-as néphagyomány a történelmi folklór leggazdagabb anyagát öleli magába. A megelőző századok népköltészetéből a kuruc kor költészetéhez hasonlíthatjuk, azonban annak kevésbé van kötődése a tényleges néphagyománnyal, s az orális hagyományból lejegyzett mondák aligha kontinuálisak.

Az 1848/49-es szabadságharc népköltészeti termékei több műfajban — népdalokban, mondákban, mesékben — az eseményekkel azonos időben keletkeztek és nyomban nagy területen — a nóták elsősorban —, az egész országban elterjedtek. Ami ezt a néphagyományt különösen figyelemre méltóvá teszi az, hogy szinte máig ható folyamata, utóélete van. A 48-as népköltészet nem ért véget a szabadságharc bukásával. Új dalok születtek, s a szabadságharc eszméjét tápláló költészeti forrás csak Kossuth halálával apadt el, de a régi hagyomány tovább élt a későbbi generációk emlékezetében is.

Kossuth valóságos népi hőssé váló alakulását, mindenki felett álló személyét a néphagyományban mutatja az is, hogy a szabadságharc jelentős — akár pozitív vagy negatív — hősről az ő nevét említő dalokhoz, a róla szóló elbeszélésekhez viszonyítva csak egészen kevés említés történik. Szórványosan fordul elő Nagy Sándor, Perczel, Bem, Klapka, Jellasics és Windischgrätz, majd a bukás után jóval később Garibaldi és Türr István neve. A számarány Görgeyvel kapcsolatban lényegesen nagyobb. A népköltészetben, a prózai néphagyományban ő a méltatlan vezér. Kossuth és Görgey pozitív és negatív hősként állnak egymással szemben. Kossuth heroizálásához Görgey túlzó elítélése és megbélyegzése különösképpen hozzájárult.

A kossuthi néphagyományt illetően a folklór két műfaja — a dal és a monda — a leggazdagabb. A kultuszban nagy szerepe volt a népművészeteknek is. A Kossuthot ábrázoló kerámiák, fafaragások, neve a szötteseken, tányérok, poharakon, valamint a festménylenyomatok, korabeli képek a falusi — és a mezővárosi — parasztság lakóházainak méltó díszei voltak.

A folklór műfajai közül a népdalok csoportját emeljük ki.

A népköltészeti kutatás Kossuth-dalok néven foglalja csoportba azokat a dalokat, amelyek Kossuth Lajosról szólnak, amelyekben bármilyen összefüggésben előfordul a neve, vagy éppen csak utalás történik rá.

Kossuthtal kapcsolatos népköltészeti termékeket már közvetlenül a szabadságharcot követően lejegyezték, s később nagy számmal kerültek publikálásra. Ez korán feltűnt az írók, kutatók körében. Egy 1868-ból való vélemény szerint: *„Népünk annyira összeegyezteti egyéni érzelmeit a nemzetiekkel, hogy a kétfélet együtt terjeszti elő, bizonyosságát adván egyéni örömeiben, vagy hűjában a hazáról nem szűnik meg gondolhatni.”* Szerelmi dalai között daltolja Kossuthra vonatkozó dalait is *„egyaránt legyen az férfi vagy leány”*.

A Kossuth-daloknak több száz változatát ismerik a népköltészet gyűjtői. A szabadságharc költészetének központi alakja is Kossuth. Halála évében, 1894-ben így írnak erről:

„A 48/49-iki s az azutáni éveknek népköltészete olyan glóriával övezi Kossuth fejét, amelyhez hasonló nemcsak nálunk nincs több, de a külföldön is alig találkozik. A forradalom napjaiban Kossuth neve a hazaszeretet, s a harci dicsőség lobogója. Világos után a szerető részvéte, a várakozásé! A nép egy pillanatra sem téveszti a szemét elől; ... neki panaszozza el az itthoni bajait, a nagy adót, a zsandárt, azt, hogy erőszakkal viszik el a fiát katonának... őt hívja, őt várja... nem kételkedik, hogy jönni fog s neki meghozza azt, amire szüksége van.” (Vasárnap Újság, 1894. 194.)

A szabadságharc jelentősebb eseményeit szinte nyomon követhetjük a *negyvennyolcas* dalokból. Az ezt tükröző néphagyomány középpontjában szinte „*egyetlen vezérlő*” alakként Kossuth személye áll.

A szabadságharc népköltészetét összefoglaló gyűjteményben közölt dalok nyomán jól követhetők a forradalom és a szabadságharc eseményei és Kossuth tevékenysége — haláláig.

Illusztrálásul legyen szabad példákat említenem, amelyekből szépen kitűnik, hogy a dalokat lírai hangvétel, az érzelmi tónus hatja át, s a szerelmi dalba szőtt Kossuth név fokozza az érzelmeket.

A honvédség toborzásának dalai kitűnően mutatják, hogyan alakultak át a katonadalok és a lírai dalok Kossuth nevével.

Kossuth Lajos regementet állított,
Engem is a századába sorozott;
El is megyek, harcolok a hazámért,
Harcolok a piros barna babámért.

A katonának álló legénynek Kossuth, a haza és a szerelem egyet jelent. Kossuthért, a hazáért és a kedvesért harcolni a mindháromhoz való hűség ki nyilvánítása.

A Kossuth iránti szeretet kifejezését különösen szépen mutatja a következő dal:

Kossuth Lajos édesapám,
Felesége édesanyám,
Én vagyok az igaz fia,
Magyarország katonája.

Kossuthot édesapának, a feleségét édesanyának tekinteni a legbensőségebb érzelmi kapcsolat jele.

Kossuth neve bekerült a szerelmi lírai dalokba, s gyakran előfordul, hogy egy természeti képből váratlanul és a kontextussal semmilyen összefüggésben Kossuth jelenik meg.

Amoda van egy nagy kerek erdő,
Rigómadár sétál benne kettő,
Kék a lába, hamuszín a tolla,
Ez a legény Kossuth katonája.

Egy ilyen kis dalocska is mutatja a Kossuth iránti érzélem-megnyilvánulást, s azt, hogyan alakultak, variálódtak a népdalok, amelyek nagymértékben elősegítették a Kossuth-kultusz kialakulását. Olyan dalok is mutatják ezt, amelyekben Kossuth időtől, helytől függetlenül, szinte már szublimált személylé vált, pl.:

Harangoznak a toronyba,
Mén a Kossuth a templomba,
Arany csákó a fejibe,
Nemzeti kard a kezibe.

A Kossuth kultuszban külön hely illeti meg az ún. *Kossuth-nótát*.

Ez az országosan elterjedt, napjainkban is közismert nóta — *Kossuth Lajos azt üzente, Elfogyott a regimentje, Ha még egyszer azt üzeni, Mindnyájunknak el kell menni* — 1848-ban hadbahívó dalként az újságokban is megjelent. Gyorsan népszerű lett és az önkéntes honvédek révén a magyar nyelvterületen mindenütt ismertté vált.

Az eredet kérdésével a kortársak és a későbbi kutatók közül többen foglalkoztak.

A nóta — amely több versszaktól áll — jóval korábban keletkezett. Feltehetően visszanyúlik a Rákóczi-szabadságharc idejére. A 18. századi katonaköltészetben több variánsa ismeretes. Kossuth neve a verbunkosként énekelt dalba egyszerű applikációval került.

A „*ha még egyszer azt üzeni*” formula a hadbahívás korai gyakorlatára utal, arra az időre, amikor a nemesek csak a második hívásra állítottak sereget. A katonaiállításnak ez a módja a negyvennyolcas „verbunkos költészetben fennmaradt történeti emlék”. A harcra hívó versszak a szlovák és a cseh népköltészetbe is bekerült. Változatait Bartók Béla fedezte fel a szlovák és a cseh népdal-kiadványokban.

A Kossuth-nóta másik népszerű szakasza egy szintén korábban már feljegyzett szerelmi dal változata, amelybe Kossuth neve behelyettesítéssel került. Az *Esik eső karikára, Kis angyalom kalapjára* 1848/49-ben így módosult: *Esik eső karikára, Kossuth Lajos kalapjára*. A második két sor: *Valahány csepp esik rája, Annyi áldás szálljon rája* a bukás utáni években tovább változott: *Nem esik az urakéra, sem a szegény rabokéra*.

Ezek a változatok a népköltészeti alkotások variálódásának nagyszerű példáit mutatják. A népdal alkalomhoz, időhöz, helyzethez igazodik. A *Kossuth-nóta* a temetés évében gyászdallá alakult:

Esik eső karikára,
Kossuth Lajos sírhalmára,
Valahány csepp esik rája,
Annyi könnycsepp hulljon rája.

A *Kossuth-nóta* variánsok a folklorizálódás folyamatára is tanulságos példák. Nyomon követhető, hogy a feltételezhetően műköltői szöveg száz-másfélszáz év alatt hogyan alakult és az orális hagyomány hogyan módosította az egykori verbunkos nótákat és szerelmi dalokat. A kis módosítással történő variálás is új gondolatokat, akaratot, kívánságot fejez ki. Az így létrejött Kossuth-nóta

változatok háttérében egy nép — számos példa tanulsága szerint —, az egész nemzet érzülete nyilvánult meg.

Különösképpen elének tünik ez a harcok alatt és a bukást követő időszakban énekelte dalokban. Az ún. bujdosó nóták külön csoportot alkotnak. Az emigrációba kényszerült Kossuthot visszavárvák. Érte és utána a ki nem apadó rajongást a kortársak is észrevették, s erről már a múlt században írnak:

„Nagy szerepet játszik a dalokban a nagy bujdosónak, Kossuthnak a neve, akinek alakja nemsokára egészen mytikussá fog válni, a nép költészetében, miként Rákóczi alakja; mert e bujdosó nagy fejedelmen kívül senkihez sem tanúsított népünk oly gyermekies, szeretetteljes ragaszkodást, mint Kossuthhoz. Kossuth nevével fejezi ki fel-felvillanó örömét, hozzá van fűzve minden reménysége; — bajai, szomorúságai közt az ő nevével vigasztalja magát, mint olyanak a nevével, aki lehetetlen, hogy sokáig távol maradjon az édes hazától, hanem bizonyosan visszajön s akkor ismét felderül a boldogság várva várt reggele”.

A szabadságharc utáni évtizedekben keletkezett dalokban a panaszhangok mellett, mint pl.: *Bakáéknál, jaj; de rosszul dolgoznak, Németül kell tanulni a magyarnak; vagy: Ezernyolcszáznegyvennyolcban nem így volt, Mikor még a Kossuth apánk vezér volt* — a reménykedés hangja is hallatszik. Ezek Kossuthhoz szólnak, hazahívják, s táplálják azt a hitet, hogy a szabadságharc újra kezdhető.

Kossuth Lajos vár a néped,
Áldjon meg az isten téged.
Ha még egyszer azt üzened,
Fegyvert ragad újra néped.

*

Majd megsegít a magas ég,
Kossuth Lajos visszajön még,
Visszahozza a koronát
Mátyás király igazságát.

A bizakodás a visszatérésben különösképpen megújul, amikor a nép abban reménykedik, hogy Kossuth Garibaldival jön haza. Arany László említi, hogy „Garibaldit jóformán magyarnak tartotta a nép”. A nagyszámú dal közül példaként említek egyet:

Fölépült már a szögedi vasút,
Azon jön majd Garibaldi, Kossuth;
Azon jönnek vitéz katonáink,
Szabadságért küzdők mindhaálíg.

A remény azonban Kossuth halálával elapad. Szomorú dalokban siratják el. S mint ahogy életpályájának főbb eseményei nyomon követhetők a néphagyományban, úgy az utolsó forduló, a gyász is megjelenik a népköltészetben:

Kerepesi temetőben van egy sír,
Annál minden igaz magyar könnyet sír,
Zokogása felhallik az egekbe:
Kossuth Lajos, édesapánk, tekints a te népedre!

*

Kossuth Lajos magyar népe
Talpig gyászba, feketébe,
A hazája bús temető,
Hulló könnye záporosó.

Ne sírj, ne sírj hű nemzete,
Kossuth Lajos azt üzenté,
Ha majd ütni fog az óra,
Megnyílik a koporsója.

Kossuthal kapcsolatos dalok és történetek nem csak orális hagyományban éltek és terjedtek, hanem lejegyezve, apáról fiúra, nemzedékről nemzedékre a népi kéziratok könyvek lapjain is. Ide vonatkozó vizsgálataim nyomán a magyar nyelvterület különböző pontjain gyűjtött kéziratok füzetekben — amelyek különböző dalokat, verseket, lakodalmi nótákat, feljegyzéseket tartalmaznak — számos Kossuth- és negyvennyolcas dal is lejegyzésre került.

Ezek a kéziratok különösen jelentősek, mivel az azokban lappangó versek, nótaszövegek, parasztköltők dalai, balladái és a klasszikus költők népdallá vált költeményei a szóbeli hagyomány mellett írásos hagyományemlékeknek tekinthetők, s forrásul szolgálnak a magyar népi kultúra vizsgálatához.

A sok példa közül kettőt említek.

Egy bihari (Sárrétudvari) földműves versgyűjteménye a nemzeti hősookról, a hazáról, a nemzeti ünnepekről, évfordulókról szóló verseket őriz. Olvashatunk Mátyás királyról, Zrínyi Ilonáról, Rákócziáról, Kossuthról és Bemről. Rendkívül figyelemre méltó, hogy — az egyébként Görgeyt elmarasztaló orális hagyomány mellett — ebben egy terjedelmes verszet Görgey egyik győztes csatáját dicséri. Amint írja: *A rongyos újfenczok huszonhárom sáncról verték ki az ellenséget.*

Kossuth Lajos iránti szeretet és hűség az írott emlékekben különösen jól megfigyelhető. A dalok többnyire rövidek, egy-két versszakosak. Terjedelmesebb szövegű történet éneklésével csak néhány példa ismeretes; arra csak kiváló individuális alkalmasság alkalmasak. Kéziratban azonban a hosszabb epikus alkotások is fennmaradtak.

Egy szatmári (Botpalád) parasztember kéziratok füzetében több szép, emelkedett hangú hazafias vers körében lapokon át olvashatunk egy terjedelmes költeményt Kossuthról. A vers Kossuth halálát követően keletkezett. Idézek három szakaszt:

Magyar vitéz fíjuk éljen szivetekben
 A nagy Kosuth Lajos becses hű emléke
 Ki magyar hazánknak nagy szeretetében
 Volt leghűb vezére hű szivebe

Mert mióta Kosuth olasz honba éle
 Szomoruan míg tartot 32 éve
 De már mostan pihen szép hazánk földébe
 Hű emlékezetbe Pesten temetőbe

Mert ő igaz vala nagy szeretetében
 Kedves hazánk iránt földi életében
 Még olasz honból is a bölcs szellemsége
 Igazgatta hazánk ügyét áldot lelke.

A hangvétel, a témához illően patetikus. Néhol archaikus színezetű. Pl. *Mert ő igaz vala nagy szeretetében*. Akaratlanul is a históriás énekköltészetre gondolunk, noha a vizsgálatunk irányát illetően — az esztétikai szempontok mellőzésével — a költemény elsősorban a Kossuth-kultusz szempontjából figyelemre méltó. A kéziratos könyv a második, a harmadik, sőt, a negyedik nemzedék számára is megőrizte Kossuth emlékét és hozzájárult a hagyomány fennmaradásához.

Számos példára hivatkozhatnánk még. A vizsgálat során felvetődik a történeti hitelesség kérdése. A költészeti anyag nyilvánvalóan nem tekinthető forrásnak a szabadságharc eseményeinek vizsgálatában. Ez a hagyomány azonban az írásos dokumentumoknál is fontosabb bizonyíték: a mozgalom, a forradalom, a szabadságharc népi, nemzeti jellegére világít rá, azt a háttérrel mutatja meg, amelyet ilyen közelről semmilyen hivatalos irat nem tud érzékeltetni. A folklór emlékekben nem a nép történeti tudatát és ismeretét kell vizsgálni, hanem azokat az emocionális tényezőket, amelyek elindítói voltak a Kossuth-hagyományoknak.

A néphagyományban a legnagyobb erő rejlik, különösképpen akkor, ha azzal egy ország lakosságának többsége azonosul és ha az egyéni és közösségi igényt elégitik ki. A Kossuth-néphagyomány az egész nemzetre kiható összekötő kapocs.

Kossuth Lajos alakja több volt, mint mondahős, népdalaink, népművésztünk ihletője. Személye mind a magyarság, mind a közös hazában élő más népek többségének számára jelképpé vált: a szabadság jelképévé. Történelem könyvek, szónoklatok nélkül is egyike lett azon tudatformáló erőknél, amelyek egy évszázadon át a társadalom széles rétegeinek nemzeti identitását meghatározták nem csak határainkon belül, hanem mindenütt, ahol magyarok élnek.